

УДК: 329(437.6):321.7-026.452:329.055.1
DOI: 10.24144/2078-1431.2020.2(25).91-107

*Grigorij Mesežnikov,
sociológ, politológ, prezident
Inštitútu pre verejné otázky
(IVO), Bratislava*

NELIBERÁLNA REGRESIA DEMOKRACIE A RAST PRAVICOVÉHO EXTRÉMIZMU NA SLOVENSKU: NAVZÁJOM PREPOJENÉ TRENDY?

Дослідники, що займаються питаннями переходу до демократії після падіння комуністичних режимів, часто пов'язують зростання радикалізму і політичного екстремізму з актуалізацією етнополітики і відродженням націоналізму, а також з соціальною депривацією, нерівномірним впливом соціально-економічних реформ на різні групи населення. Обидві згадані інтерпретаційні схеми абсолютно легітимні, вони є реакцією на реальні соціальні явища, однак не повною мірою достатніми для формування всебічних і повноцінних рамок, що пояснюють причини активізації правого екстремізму в країнах Центральної Європи, включаючи Словаччину. У 2016 році, через 12 років після вступу Словаччини до ЄС і 27 років після відновлення демократичного режиму, право-екстремістська партія ĽSNS (Народна партія «Наша Словаччина») пройшла в національний парламент. На виборах у лютому 2020 року ця партія знову опинилася в парламенті.

Автор статті обґрунтовує тезу, що не менш важливим фактором піднесення правого радикалізму в Словаччині, крім посилення етнополітики та розширення соціальної депривації, є неліберальний регрес демократії. У статті описується шкідлива практика, яку демонструють протягом тривалого часу правлячі неекстремістські політичні сили (націонал-популісти) і наслідки цієї практики: тиранія більшості, спроби обмежити вільну конкурентну боротьбу на виборах, маргіналізація опозиції, вибіркоче правосуддя, нападки на незалежні засоби масової інформації та представників громадянського суспільства, корупційно-клієнтське захоплення держави, активне підживлення неліберального громадського дискурсу про демократію, свободу, права людини, інші універсальні цінності, міграцію, майбутнє Євросоюзу і т. д. На підтвердження тези про взаємозв'язок між правлінням націонал-популістів і погіршенням якості демократії автор наводить рейтинг Словаччини у проекті «Народи у трансформації» організації Фрідом Хаус. Автор підкреслює, що неліберальна практика управління погіршила якість демократії і знизила ефективність функціонування демократичних інститутів у державі, не заподіяла ніякої шкоди екстремістам, навпаки, підготувала для них живильне середовище як з точки зору розширення їх підтримки з боку виборців, так і з точки зору формування для них більш сприятливої атмосфери, в тому числі і для демонстрації їх здатності «ефективно» вирішувати існуючі проблеми неліберальними методами.

Автор доходить висновку, що тільки повне відновлення функціонування демократичних механізмів, ефективна боротьба з корупцією і беззастережне дотримання ліберально-демократичних принципів може запобігти подальшому посиленню радикальних і екстремістських сил у Словаччині.

Ключові слова: Словаччина, політичні партії, демократична трансформація, якість демократії, правий екстремізм, націоналізм, неоліберальні тенденції, націонал-популізм.

Scholars dealing with democratic transition after the collapse of the Communist regimes often link the growth of radicalism and political extremism with the rise of ethno-politics and revival of nationalism as well as with the social deprivation, uneven impact of social and economic reforms on different groups of the population. Both of these interpretation schemes are fully legitimate and they react to the real social phenomena, however they do not seem to be sufficient to create a more comprehensive explanatory framework of the rise of the right-wing extremism in Central European countries, including Slovakia. In 2016, 12 years after Slovakia's accession to the EU and 27 years after the renewal of the democratic regime, the right-wing extremist party ĽSNS has penetrated into the national parliament. In February 2020 elections ĽSNS was re-elected into the parliament.

Author of the article works with the consideration that no less important factor of the rise of right-wing radicalism in Slovakia is – besides strengthened ethno-politics and spread social deprivation – the illiberal regression of democracy. He describes the bad practices in the execution of power by non-extremist mainstream political forces (national populists) during a long period of time: tyranny of majority, efforts to limit the fair electoral competition, marginalization of the opposition, selective justice, attacks on independent media and civil society actors, state capture by corruption and clientelism, nourishing the illiberal public discourse on democracy, freedom, human rights, other universal values, migration, the future of the EU, etc. In support of his thesis about the mutual relationship between the rule of national-populists and the deterioration of the quality of democracy, author cites Slovakia's rating in the project Nations in Transit of the Freedom House. Author emphasizes that the illiberal practice in the governance which worsened the quality of democracy and reduced the effectiveness of the functioning of democratic institutions in the state, did not harm the extremists at all, on the contrary – they prepared a breeding soil for them in terms of their voter empowerment, created more favorable atmosphere for them, for their presentation of abilities to “effectively” solve the existing problems in an illiberal way.

Author came to conclusion that only full restoration of functionality of democratic mechanisms, efficient fight against corruption and unconditional observance of liberal democratic principles can prevent the country from further strengthening of radical and extremist forces.

Keywords: Slovakia, political parties, democratic transformation, quality of democracy, right-wing extremism, nationalism, illiberal tendencies, national-populism.

NELIBERÁLNA REGRESIA DEMOKRACIE A RAST PRAVICOVÉHO EXTRÉMIZMU NA SLOVENSKU: NAVZÁJOM PREPOJENÉ TRENDY?*

1. Úvod.

Slovenská republika je úspešným príkladom postkomunistickej transformácie. Proces inštitucionalizácie demokracie sa na Slovensku začal po páde komunistického režimu, v období spoločného československého štátu (1989–1992), potom pokračoval a zavŕšil sa po roku 1993, po vzniku samostatného štátu.

Konsolidácia demokracie malana Slovensku nelineárnupodobu (Szomolányi – Gyárfášová – Orth, 2005, s. 199–246). Pohyb týmto smerom sa po roku 1992 pribrazil, následne v období 1994–1998 sa fakticky zastavil a bol obnovený až v roku 1998. Vďaka promptnému odstráneniu deformácií spôsobených neliberálnou autoritárskou politikou vlády Vladimíra Mečiara a efektívnemu pokračovaniu reformného kurzu v politickej a sociálno-ekonomickej oblasti krajina urýchlene absolvovala proces prístupu do EÚ, splnila kritéria na členstvo a v roku 2004 vstúpila aj do EÚ, aj do NATO.

Členstvo Slovenska v únii malo nepochybne stabilizujúci vplyv na vývoj spoločnosti, na pôsobenie systému demokratických inštitúcií. Prispelo k zvýšeniu miery udržateľnosti celkového rámca liberálno-demokratického režimu, úplne však nezabránilo vzniku a presadzovaniu neliberálnych trendov (Mesežnikov – Gyárfášová, 2018, s. 78–90). Jedným zo symptómov týchto trendov bolo posilnenie pozícií protisystémových síl na konci tretej dekady demokracie, ktoré v roku 2016 vyústilo do zvolenia do parlamentu hlavného nositeľa protisystémových tendencií – pravicovo-extrémistickej ĽSNS.

Vzostup pravicového extrémizmu práve v spomínanej časovej sekvencii sa môže javiť ako dočasná deviácia, odporujúca predstavám o konsolidácii demokracie v post-autoritárskych spoločnostiach. Priebeh a okolnosti vzostupu pravicového extrémizmu na Slovenku však oprávňujú vysloviť hypotézu, že to nebol jav náhodný alebo deviantný a že má súvislosť so stavom kvality demokracie v krajine.

Predkladaný text je pokusom o rámcové zdôvodnenie tejto hypotézy.

2. Účinnosť faktorov posilnenia pravicového extrémizmu na Slovensku: etnická politika a sociálna deprivácia

Dôležitým faktorom spoločensko-politického vývoja Slovenska v období po odstránení komunistického režimu bol etnicky nacionalizmus.

V okamihu, keď padol komunistický režim, Slovensko bolo súčasťou federatívneho štátu spolu s Českou republikou, zloženie jeho obyvateľstva bolo po-

* Štúdia je záverečným výstupom pôsobenia autora v rámci programu Europe's Futures v Inštitúte pre humanitné vedy (Institut für die Wissenschaften vom Menschen – Institute for Human Sciences) vo Viedni v rokoch 2019 – 2020 (The study is a final output of author's fellowship in the Europe's Futures Program at the Institute for Human Sciences – Institut für die Wissenschaften vom Menschen in Vienna in 2019 – 2020).

značenéetnickou rozmanitosťou, výraznejším zastúpením príslušníkov národnostných menšín, ktorí tvorili až 15% obyvateľstva, čo je najvyššie zastúpenie menšín na obyvateľstve spomedzi všetkých krajín Visegrádskej skupiny.

V takýchto podmienkach etnický nacionalizmus pôsobil na Slovensku ako sociálno-politický faktor v dvoch rovinách. Jeho politickí nositelia – v miernejšej alebo radikálnejšej forme – začali po roku 1990 presadzovať myšlienku štátnej samostatnosti a oddelenia od Českej republiky a zároveň prezentovali predstavu o Slovenskej republike ako o výlučne národnom štáte, zastávali koncept etnického, nie politického národa, s diskriminujúcim dopadom na príslušníkov národnostných menšín (Maďarov, Rómov, Rusínov a iných).

Rozdelenie Československa bolo ovplyvnené celým radom faktorov, súvisiacich so vzťahmi medzi Čechmi a Slovákmi. Kľúčové však bolo to, že impulz k rozdeleniu federácie vzišiel zo Slovenska. Rozdelenie spoločného štátu bola pôvodná slovenská iniciatíva, na jej postupnom presadzovaní sa podieľali rôzni aktéri tzv. národného tábora. V dôsledku zvláštnej súhry okolností roku 1992, po druhých slobodných parlamentných voľbách, napokon zvíťazila opcia úplnej separácie dvoch národných republík. Tú od samého začiatku demokratickej transformácie presadzovala politicky marginálna skupina radikálnych, krajne pravicových subjektov. Tieto subjekty mali revizionistický profil a žiadali, aby Slovenská republika nadviazala na „samostatný“ slovenský štát z vojnového obdobia 1939–1945.

Po rozdelení Československa a dosiahnutí plnej štátnej samostatnosti SR v roku 1993 sa však radikálnym skupinám nepodarilo presadiť koncept etnickej „čistého“ národného štátu. Slovenská republika sa deklaratívne prihlásila k demokratickým hodnotám, zhodným s tými, na ktorých bola založená európska integrácia. Nový štát stelesňoval kombináciu etnického a občianskeho princípu. Radikálno-nacionalistické a pravicovo-extrémistické sily tak v prvo počiatočnom období politickej transformácie dosiahli svoje ciele iba čiastočne. Slovensko sa etablovalo ako samostatný štát, jeho charakter sa však značne rozchádzal s predstavami pravicových extrémistov.

Vzostup etnického nacionalizmu na začiatku demokratickej transformácie a udržiavanie etnickej politiky ako významného faktora v politickom vývoji v priebehu ďalšieho štvrtstoročia neprispel k zvýšeniu politickej váhy extrémistických subjektov. Nepodarilo sa im premeniť radikálnu etnickú politiku (vrátane sústavného používania protimenšinovej – proti-maďarskej a najmä proti-rómskej, ale aj proti-židovskej karty) na rozhodujúci faktor svojej volebnej podpory, potrebnej pre zaujatie pozície relevantného politického aktéra. Do mainstreamovej politiky sa radikálno-nacionalistickým a pravicovo-extrémistickým silám preniknúť nedarilo, zostávali okrajovou súčasťou nacionalistického tábora. I keď v parlamentných voľbách radikálno-nacionalistické politické subjekty opakovane kandidovali, od roku 1990 do roku 2016 získať zastúpenie v parlamente sa im nepodarilo. Z nacionalistických subjektov iba mainstreamová SNS sa striedavo dostávala do parlamentu, pričom v rokoch 1992–1993, 1994–1998, 2006–2010 a 2016–2020 bola súčasťou vládnych koalícií.

Ťažiskovou súčasťou spoločenskej transformácie po roku 1990 boli ekonomické a sociálne reformy. Privatizácia, deetatizácia, liberalizácia, decentralizácia,

otváranie sa vonkajšiemu ekonomickému prostrediu premenili Slovensko na funkčnú trhovou ekonomiku. Proces marketizácie však nebol bezproblémový, najmä v začiatocnom štádiu bol sprevádzaný infláciou, devalváciou meny, rastom nezamestnanosti. Odohrávali sa zmeny v sociálnom statuse veľkých skupín obyvateľstva, mnohí občania ich vnímali ako zmeny k horšiemu, ako stratu z hľadiska vlastného postavenia, vyjadrovali nespokojnosť s reformnými opatreniami. V prebiehajúcom zápase medzi pro-reformnými (pro-trhovými) a proti-reformnými silami sa značná časť obyvateľstva pridávala na stranu odporcov marketizácie.

Do tábora kritikov ekonomických reforiem od samého začiatku transformácie patrila aj extrémna pravica. Radikálno-nacionalistické a pravicovo-extrémistické zoskupenia vystupovali proti privatizácii a liberalizácii, poukazovali na to, že zavádzanie trhových princípov „pod kuratelou“ Západu vedie k ochudobňovaniu radových občanov. Proti-kapitalistická rétorika a používanie karty sociálnej deprivácie (podobne ako hra kartou etnickej politiky) však nevedli k zvýšeniu politickej váhy. Tému sociálnej deprivácie oveľa efektívnejšie než radikálni nacionalisti a pravicoví extrémisti využívali národno-populistické „mainstreamové“ strany, ktoré vďaka tomu získavali silné pozície na straníckej scéne, dosahovali nadštandardné mocenské postavenie a zúčastňovali sa na vládnutí v priebehu dlhšieho obdobia než strany programové, pro-reformné (celkovo 18 rokov z 30, ktoré uplynuli od roku 1990).

Na rozdiel od národno-populistických síl pravicoví extrémisti a radikálni nacionalisti zostávali počas dlhého obdobia v marginálnom postavení, roky patrili do tzv. prázdnej časti straníckeho systému (*empty space of party systém*). V rokoch 1990–2006 ultra-nacionalistické strany (Slovenská ľudová strana – SLS, Slovenská národná jednota – SNJ) sa pokúšali vo voľbách dostať do parlamentu, ich volebné výsledky sa však pohybovali v rozmedzí niekoľkých desiatín percenta. Svoju politickú irelevantnosť sa tieto subjekty usilovali kompenzovať aktívnym vstupom do verejného diskurzu. Väčšinou išlo o témy, spojené s historickým revizionizmom (výročia vzniku slovenského štátu z obdobia 1939–1945, osudy jeho predstaviteľov, vrátane vodcu Jozefa Tisa). Predstavitelia týchto strán organizovali verejné podujatia, väčšinou spomienkové, na ktorých prezentovali apologetické stanoviská v duchu ideológie slovenského štátu. Vplyv týchto subjektov na stranícku politiku na Slovensku bol zanedbateľný.

K zásadnej zmene v postavení pravicových extrémistov na politickej scéne došlo v roku 2016 (pozri tabuľku 1).

Table 1: Výsledky nacionalistických politických subjektov v parlamentných voľbách na Slovensku v rokoch 1990 – 2020

Strany	1990	1992	1994	1998	2002	2006	2010	2012	2016	2020
Mainstreamoví nacionalisti	13.94	7.93	5.40	9.07	6.97	11.73	5.07	5.18	8.64	6.09
SNS	13.94	7.93	5.40	9.07	3.32	11.73	5.07	4.55	8.64	
PSNS	-	-	-	-	3.65	-	-	-	-	3.16

NaS	-	-	-	-	-	-	-	0.63	-	-
Vlasť	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2.93
Ultra-nacionalisti	-	0.84	-	0.40	0.15	0.16	-	-	-	0.34
SLS	-	0.30	-	0.27	-	0.16	-	-	0.26	0.28
SNJ	-	-	-	0.13	0.15	-	-	-	-	-
HZOS	-	0.23	-	-	-	-	-	-	-	-
SS-SNZ	-	0.31	-	-	-	-	-	-	-	-
O-VNPK	-	-	-	-	-	-	-	-	0.13	-
PD	-	-	-	-	-	-	-	-	0.13	-
SL	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.02
PSN										0.04
Pravicoví extrémisti	-	-	-	-	-	-	1.33	1.58	8.04	8.03
LSNS	-	-	-	-	-	-	1.33	1.58	8.04	7.97
SHO	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.06

Zdroj: Štatistický úrad SR.

3. Základné charakteristiky slovenskej pravicovo-extrémistickej scény

Za extrémistické (proti-systémové) sa dajú na Slovensku označiť také zoskupenia, ktoré prostredníctvom svojho programu a činnosti spochybňujú etablovaný demokratický systém, priamo alebo nepriamo sa snažia o odstránenie režimu liberálnej demokracie, existujúceho po roku 1989. Vyznačujú sa jasným odmietnutím súčasného systému ochrany ľudských práv, popretím princípu rovnosti ľudí, spochybňovaním základných princípov trhovej ekonomiky. Pre ich politické krédo je príznačný historický revizionizmus, antisemitizmus, protirómsky rasizmus, panslavizmus. Zahranično-politické orientácie extrémistov sú poznačené odporom voči európskej integrácii, antiamerikanizmom, odmietnutím členstva krajiny v NATO a podporou zahraničnej politiky Ruska.

Pravicovo-extrémistická a radikálno-nacionalistická scéna na Slovenska sa skladá z rôznych subjektov – politických strán, nestranických spolkov, združení a iniciatív. Jej najradikálnejšiu časť predstavujú otvorene neonacistické skupiny, vyznačujúce sa agresivitou a brutalitou, násilnými činmi proti príslušníkom menšín, ideovým a názorovým odporcom. Tieto skupiny sa snažia zavražďovať verejnosť a ovplyvňovať spoločenskú atmosféru nenávisťnými posolstvami.

Z nestranických aktérov najvýznamnejším pravicovo-extrémistickým subjektom bolo dlhší čas občianske združenie Slovenská pospolitosť (SP), založené v roku 1995. Výnimočnosť tohto subjektu spočívala v tom, že práve jeho aktivity vo významnej miere prispeli ku konštituovaniu súčasnej podoby pravicovo-extrémistického prúdu. V priebehu takmer dvoch desaťročí bola SP považovaná za symbol slovenského pravicového extrémizmu z hľadiska vykonávanej čin-

nosti, programu, rétoriky, organizačnej základne a do určitého času dokonca aj vizuálnej podoby príslušníkov, ktorí používali na verejných podujatiach uniformy pripomínajúce domáci vzor fašistickej politiky z obdobia druhej svetovej vojny (Mikušovič, 2006). Postoje združenia charakterizoval otvorený odpor k parlamentnej demokracii ako forme politického usporiadania spoločnosti, radikálny nacionalizmus, silná protimaďarská rétorika a vypätý antisemitizmus. Združenie sa budovalo na prísne centralizovanom a hierarchickom „vodcovskom“ princípe (Mikušovič, 2007).

V roku 2003 do SP vstúpil a stal sa lídrom organizácie Marian Kotleba, radikálno-nacionalistický revizionistický aktivista. Po jeho vstupe došlo k výraznej aktivizácii a priamej politizácii činnosti SP. V závere prvej dekády svojej existencie SP prijala rozhodnutie rozšíriť pôsobenie na oblasť straníckej politiky. Koncom roka 2004 vedúci predstavitelia SP podali na ministerstvo vnútra žiadosť o registráciu politickej strany. V januári 2005 ministerstvo vnútra zaregistrovalo politickú stranu pod názvom Slovenská pospolitosť – Národná strana (SP-NS).

V priebehu roku 2005 nová strana zorganizovala na rôznych miestach SR verejné podujatia, na ktorých jej predstavitelia šíрили rasistické posolstvá a provokovali zrážky s príslušníkmi polície. V reakcii na túto situáciu generálny prokurátor podal v októbri 2005 na Najvyšší súd SR návrh na rozpustenie SP-NS. V marci 2006 Najvyšší súd SP-NS rozpustil. Súd dospel k záveru, že činnosť strany bola v rozpore s platnou právnou úpravou, pretože vo svojom programe žiadala obmedzenie volebného práva pre niektoré kategórie obyvateľov, čo porušovalo princíp rovnosti občanov, zakotvený ústavou. Praktická realizácia ustanovení programu SP-NS by mohla viesť k nastoleniu nedemokratického politického režimu („stavovského štátu“) podobnému tomu, ktorý existoval na Slovensku počas druhej svetovej vojny. Išlo by o odstránenie demokracie v krajine. Po rozpustení strany zostala nezodpovedaná otázka, prečo ministerstvo vnútra v roku 2005 vôbec zaregistrovalo stranu, program ktorej bol v rozpore so zákonom.

Po rozpustení politickej strany SP-NS Slovenská pospolitosť pokračovala vo svojej činnosti ako občianske združenie pod svojim pôvodným názvom. V roku 2008 Ministerstvo vnútra prijalo rozhodnutie rozpustiť SP, Najvyšší súd však toto rozhodnutie zrušil kvôli formálnej procesnej chybe, ktorej sa dopustilo ministerstvo. Skupina aktivistov SP na čele s Kotlebom v roku 2009 opustila SP a začala realizovať projekt vytvorenia novej pravicovo-extrémistickej strany – pod iným názvom, avšak s identickými ideologickými, programovými a hodnotovými charakteristikami. V lete 2009 Kotleba oznámil, že chce založiť novú politickú stranu s názvom Naše Slovensko. Strana bola vytvorená pomocou právneho triku – prevzatím v roku 2009 už existujúcej bezvýznamnej Strany priateľov vína a jej dvojnásobným premenovaním (najprv na Ľudovú stranu sociálnej solidarity a potom na Ľudovú stranu Naše Slovensko). Lídrom ĽSNS sa stal bývalý vodca SP Kotleba. Ideologicky a programovo ĽSNS vo veľkej miere nadviazala na združenie Slovenská pospolitosť (Budajová, 2018, s. 89–121).

Hoci v arzenáli ĽSNS bola od samého začiatku výrazne zastúpená antiestablišmentová rétorika príznačná pre populistické strany, nie je to typická populistická strana. Je to strana antisystémová. Jej zámerom je nahradiť existu-

júci politický systém iným, v ktorom by absentovali základné črty liberálno-demokratického režimu, slobodnej trhovej ekonomiky a otvorenej, kultúrnej, etnicky a nábožensky diverzifikovanej spoločnosti.

Strane sa po dvoch neúspešných pokusoch v parlamentných voľbách 2010 a 2012 napokon podarilo v roku 2016 zaujať pozíciu relevantnej politickej sily. Túto pozíciu LSNS ešte väčšmi upevnila vo voľbách 2020.

Pravicovým extrémistom pri postupnej konsolidácii ich pozícií hrala do kariet nižšia efektivita a často aj nedostatočne kvalifikovaný postup štátnych inštitúcií (orgánov výkonnej a súdnej moci) pri zabezpečení zákonného rámca pre politické a iné verejné aktivity príslušníkov extrémistickej scény (v rovni preventívno-profylaktickej, ako aj represívnej). Nekvalifikované návrhy na zrušenie registrácie alebo rozpustenie extrémistických subjektov, prehliadanie rasistických excesov jednotlivcov (členov aj nečlenov pravicovo-extrémistických subjektov) poriadkovými a vyšetrovacími orgánmi, resp. súdmi prispeli k vzniku atmosféry, v ktorej štát toleroval otvorené šírenie rasistických myšlienok a posolstiev obsahujúcich propagáciu nerovnosti a násillia. Táto atmosféra poskytovala komfortné podmienky pre pôsobenie pravicovo-extrémistických zoskupení, na ich komunikáciu so sympatizantmi, na verejné šírenie názorov nezlučiteľných s princípmi a hodnotami liberálnej demokracie.

4. Neliberálna regresia demokracie: prejavy a implikácie

Charakter straníckej súťaže na Slovensku v období demokratickej transformácie

Až do roku 2016 určujúcim faktorom konfigurácie slovenského straníckeho systému bola súťaž medzi dvoma skupinami politických aktérov – programovými stranami a stranami národno-populistickými. Popri rozdieloch v nastavení na sociálno-ekonomické reformy a na využívanie etnického nacionalizmu, ďalšou oblasťou, v ktorej sa prejavovali zreteľné rozdiely medzi týmito dvoma typmi strán bol prístup k výkonu moci.

Ten bol v prípade programových strán rámcovo v súlade s princípmi liberálnej demokracie a zabezpečoval štandardnú úroveň kvality demokracie.

V prípade národno-populistických strán prístup k moci bol poznačený neliberálnymi praktikami a prejavmi autoritarizmu: snahou o koncentráciu moci, konfrontáciou s opozíciou, občianskou spoločnosťou a menšinami, väčšinovým syndrómom pri vládnutí, stranícko-politickým klientelizmom, porušovaním princípov právneho štátu, útokmi na nezávislé médiá apod.

Dôsledkom uplatňovania spomínaných praktík sa stala opakovaná regresia demokracie, zaznamenávaná v medzinárodných porovnávacích výskumoch, vrátane projektu *Nations in Transit* organizácie Freedom House.

Tento výskum potvrdzoval, že v obdobiach, keď sa pri moci nachádzali národno-populistické strany, kvalita demokracie na Slovensku sa zhoršovala alebo stagnovala, zatiaľ čo vládnutie programových strán prispievalo k jej zlepšeniu.

Problematike kvality demokracie v rôznych kontextoch sa v posledných rokoch venovala zvýšená pozornosť slovenskej expertnej komunity. Niektorí experti, poukazujúc na prepojenie medzivyhliadkami pre vývoj demokracie, populizmom, korupciou a extrémizmom, analyzujú širšie spektrum relevantných oblastí, v ktorých sa toto prepojenie prejavuje (Goliaš – Hajko – Piško, 2017).

Table 2: Slovensko–Rating demokracie podľa *Nations in Transit* (1997–2020)*

HZDS – SNS – ZRS		SDK – SDE – SMK – SOP			SDKÚ– SMK – KDH – ANO				Smer-SD – HZDS – SNS			
Národno-populistické strany		Programové strany			Programové strany				Národno-populistické strany			
1997	1998	1999–2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
4.20	4.35	5.29	5.50	5.83	5.92	5.92	6.00	6.04	5.86	5.71	5.51	5.32

SDKÚ-DS – SaS – KDH – Most		Smer-SD				Smer-SD – SNS – Most – (Sieť)			
Programové strany		Národno-populistické strany				Dominancia národno-populistických strán			
2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
5.46	5.50	5.43	5.39	5.36	5.39	5.39	5.39	5.36	5.29

Zdroj: Freedom House (údaje), autor (klasifikácia politických zoskupení).

Proces zhoršovania kvality demokracie na Slovensku v kontexte vplyvu na pozície proti-systémových extrémistov je možné sledovať v troch oblastiach – výkon moci a pôsobenie inštitúcií, stránka politikaa volebná súťaž, verejný diskurz.

Ako konkrétne sa regresia demokracie prejavovala a v čom vytvárala priaznivejšie podmienky pre vzostup pravicových extrémistov a konsolidáciu ich postavenia?

Výkon moci a pôsobenie inštitúcií

LSNS bola zvolená do parlamentu dvakrát – v rokoch 2016 a 2020. V oboch prípadoch sa to udialo po uplynutí volebného obdobia, v ktorom vládli (alebo vo vláde dominovali) národní populistí.

Kľúčový význam pre etablovanie pravicovo-extrémistického prúdu ako relevantnej politickej sily mali parlamentné voľby v roku 2016, keď LSNS bola zvolená do parlamentu prvýkrát. Stalo sa tak po skončení volebného obdobia 2012–2016, v ktorom Smer-SD vládol samostatne, ako jediná vládna strana, bez koalíčných partnerov. V predčasných voľbách 2012 Smer-SD získal 44% voličských hlasov a nadpolovičnú väčšinu poslaneckých mandátov.

Podmienky pre bezprecedentný pre Slovensko volebný zisk a následnú nadštandardnú koncentráciu moci vznikli pre Smer-SD v dôsledku elektorátneho zlyhania stredo-pravých demokratických strán. Toto zlyhanie bolo spô-

* Vzhľadom na metodiku projektu, údajov tabuľke vyjadrujú stav vždy o jeden rok dozadu, kedy sa uskutočňoval monitoring vývoja a jeho vyhodnotenie. Rok uvedený v tabuľke je rokom vydania analytickej správy *Nations in Transit*. Hodnotenie je na stupnici od 1 do 7, pričom 1 predstavuje najnižší a 7 najvyšší stupeň v pokroku demokracie.

sobené ich neschopnosťou zaistiť si vládnutie počas celého funkčného obdobia po vyhnaných voľbách v roku 2010. Na jeseň 2011 vládna koalícia SDKÚ-DS – SaS – KDĽH – Most-Híd po menej ako 1,5 roku svojho účinkovania vlastným pričinením prišla v parlamente o dôveru (stalo sa tak pri hlasovaní o Európskom finančnom stabilizačnom mechanizme, EFSF). Týmto sa prerušil proces zlepšovania kvality demokracie a naopak sa uvoľnil priestor pre pôsobenie národných populistov úplne opačným smerom a, ako sa neskôr ukázalo, vznikli priaznivé podmienky pre vzostup pravicového extrémizmu.

V rokoch 2012–2016 sa Smer-SD ako vládna strana pokúsil o totálne ovládnutie mocenských pozícií v štáte spôsobom nezvyklým pre liberálnu demokraciu. Pri tom nielen porušoval normy procedurálneho konsenzu, ale dokonca používal postupy odporujúce zákonom. Ovládol všetky významné posty v štáte – premiéra, predsedu parlamentu, prezidenta (do roku 2014), predsedníčky Ústavného súdu, predsedu Najvyššieho súdu (do roku 2014), predsedu Špecializovaného trestného súdu, generálneho prokurátora, šéfa Špeciálnej prokuratúry, šéfa tajnej služby, šéfov všetkých regulačných a kontrolných úradov. Miera koncentrácie moci jednou politickou stranou – vládny Smerom-SD – bola v kontexte vývoja od roku 1989 bezprecedentná.

Smer-SD marginalizoval opozíciu v parlamente, znemožňoval účasť jej zástupcov na plnení kontrolnej funkcie parlamentu, ignoroval a blokoval legislatívne aktivity opozičných poslancov. Porušovanie základných princípov procedurálneho konsenzu Smer-SD otvorene trivializoval. Z politických a mocenských dôvodov útočil na ombudsmanku pre ľudské práva, ktorá poukazovala na viaceré právne prešľapy voči občanom spôsobené štátnymi inštitúciami, demonštratívne ignoroval zistenia ombudsmanky, čím spochybňoval vážnosť agendy ľudských práv.

Smer-SD praktizoval otvorený klientelizmus a nepotizmus pri personálnych nomináciách do orgánov verejnej moci a pri rozdeľovaní prostriedkov z verejných zdrojov (predovšetkým pri realizácii veľkých ekonomických projektov štátu, vo verejnom obstarávaní). V dôsledku uplatňovania metódy selektívnej justície sa prakticky nevyvodzovala trestnoprávna zodpovednosť voči popredným členom a lojalistom vládnej strany (alebo osobám, ktoré udržiavali s touto stranou klientelistické väzby) v prípade ak porušili zákon.

Na skutočnú hĺbku a rozsah neliberálnej regresie demokracie poukázali udalosti, ktoré sa odohrali v krajine v rokoch 2018–2020. Vyšetrenie vraždy Jána Kuciaka a Martiny Kušnírovej odhalilo väzby medzi aktivitami kriminálnych aktérov v podnikateľskom prostredí a pôsobením zástupcov najvyšších ústavných inštitúcií (vláda, parlament, Ústavný súd, Najvyšší súd, jednotlivé ministerstvá), orgánov polície a prokuratúry, všeobecných súdov. Hoci zámerom aktérov týchto väzieb bolo predovšetkým získanie neoprávnených osobných výhod na korupčnom základe, charakter týchto väzieb a intenzita ich praktického pôsobenia začali v určitom okamihu nadobúdať systémotvornú podobu. Iba masívne protesty občanov po spomínanej vražde, konané v marci – júni 2018, a následné politické zmeny, ktoré po voľbách vo februári 2020 viedli k výmene vlády, prispeli k znefunkčneniu (a vo vybraných prípadoch aj k pretrhaniu) spomínaných tieňových väzieb.

Deformácie v činnosti demokratických inštitúcií, praktizované národno-populistickými silami v obdobiach keď vládli, nielen spôsobovali zhoršenie kvality demokracie, ale aj vytvárali určitý precedens, poskytovali príklad, že podobná prax je realizovateľná napriek deklaráciám o dodržiavaní noriem demokracie. Išlo o vzor, ktorý mohli využiť politické sily s radikálnejším profilom, s otvorenejším protidemokratickým nastavením na realizáciu svojich zámerov.

Dôležitá však nebola iba realita, ale aj jej vnímanie. Mocenská prax vládneho Smeru-SD spôsobila kritické zníženie dôveryhodnosti inštitúcií ústavného systému (vlády, parlamentu, súdov). V reprezentatívnych prieskumoch verejnej mienky dlhodobý podiel tých, ktorí spomínaným inštitúciám nedôverovali, výrazne prevyšoval podiel tých, ktorí im dôverovali. Nespokojnosť značnej časti voličov s výkonom moci, najmä s korupčnými praktikami, s nefunkčnosťou inštitútov právneho štátuviedla u mnohých z nich k nespokojnosti s demokraciou ako systémom. Vo vedomí časti občanov sa demokracia spájala s deformáciami, s korupciou a nespravodlivosťou.*

Táto atmosféra nahrávala LSNS. Naratív o skorumpovanej, „protinárodnej a protiľudovej“ politickej elite, tak vládnej ako aj opozičnej, predstavitelia tejto strany prepájali s naratívom o súčasnom demokratickom systéme ako politikom „divadielku“, v pozadí ktorého stoja vopred dohodnuté politické kroky. Šírili tiež naratív o celom transformačnom období po roku 1989 ako o nenapraviteľnom zlyhaní a stratených príležitostiach. Prezentovalisvoju stranu ako novú politickú silu, nepoškvrnenú korupciou, a zároveň ako obeť nespravodlivého zaobchádzania, proti ktorej sa zjednotil celý systém.

LSNS navrhovala riešiť spoločenské problémy „razantne“, t. j. de facto mimo rámca demokratického systému, s použitím represívnych metód, reštriktívnych a protekcionistických opatrení, diskrimináciou celých skupín obyvateľstva, seba-izoláciou krajiny, prerušením väzieb s EÚ a NATO.

Po zvolení do parlamentu v roku 2016 LSNS významne rozšírila svoj *modus operandi*. Status parlamentnej strany nielen odstránil prekážky pre jej politickú legitimitu, ale aj poskytol platformu pre oveľa intenzívnejšiu komunikáciu s elektorátom s využitím finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu a bezprostrednejším prístupom k médiám. LSNS pokračovala v šírení toxických naratívov, vrátane naratívu o neefektívnom a skorumpovanom demokratickom systéme.

Nálady verejnosti, poznačené všeobecnou nespokojnosťou s korupciou a presvedčením mnohých občanov o skorumpovanosti existujúceho politického systému, vytvárali pre pôsobenie LSNS týmto smerom priaznivé prostredie. Podľa prieskumu CSES a ISSP Slovensko 2016, uskutočneného Sociologickým ústavom SAV a agentúrou TNS Slovakia, vo verejnosti sa udržiavala vysoká miera presvedčenia o skorumpovanosti politického systému krajiny, pričom podiel

* V tejto súvislosti sa dá pripomenúť, že v prvopočiatočnom období svojho pôsobenia na čele Smeru ako opozičnej strany samotný Robert Fico rozširoval naratív o tom, že demokratizácia po roku 1989 vytvárala na Slovensku priaznivé podmienky pre korupciu. Práve prostredníctvom tohto naratívu líder Smeru kritizoval liberálne ekonomické reformy, ktoré podľa neho zvyšovali mieru korupcie v krajine (pozri viac: Mesežnikov, 2010).

takto uvažujúcich ľudí sa zvyšoval. Kým v roku 2008 55,8% respondentov odpovedalo, že do korupcie sú zapletení mnohí alebo takmer všetci politici, v roku 2016 si to myslelo 58,7% respondentov, pričom politikov za skorumpovaných častejšie považovali práve voliči LSNS (*Názory občanov na korupciu ...*, 2017).

Na pozadí vysokej miery presvedčenia obyvateľov o skorumpovanom systéme rástla aj miera tolerancie voči radikálnym predstavám. Ten istý prieskum ukázal, že vo verejnosti došlo k zásadnému posunu v tolerovaní aktivít ľudí s radikálnymi názormi, ktorí by chceli revolúciou zvrhnúť vládu. Porovnanie odpovedí vo výskume v roku 2008 s odpoveďami v roku 2016 ukázalo, že kým v roku 2008 by len 38,2% respondentov takýmto ľuďom určite alebo skôr povolilo verejné zhromaždenie, o osem rokov neskôr by to povolilo už 60,8% respondentov. Analýza ukázala, že tolerovanie aktivít ľudí s radikálnymi názormi súvisí najsilnejšie s presvedčením, že do korupcie na Slovensku je zapojených veľa politikov. Až 75,4% tých respondentov, ktorí v roku 2016 odpovedali, že takmer všetci politici sú zapletení do korupcie, by určite alebo skôr dovolil radikálom usporadúvať verejné zhromaždenia (oproti spomínaným 60,8% v celej vzorke) (*Tolerancia radikálnych názorov...*, 2017).

Na posilnenie svojich mobilizačných predvolebných aktivít LSNS využila neúspešný pokus o jej rozpustenie Najvyšším sudom SR v apríli 2019. Používala rozhodnutie súdu ako neustále opakovaný argument na zdôvodnenie svojej legitimacy, na tvrdenie o tom, že je štandardnou demokratickou stranou, že vôbec nie je stranou fašistickou. Pritom nič také rozsudok Najvyššieho sudu neobsahoval, konštatoval iba to, že návrh na rozpustenie, ktorý podal na súd Generálny prokurátor, neobsahuje dostatok usvedčujúcich dôkazov.

Kauza neúspešného pokusu o rozpustenie LSNS bola názorným príkladom zlyhania inštitucionálnych mechanizmov obrany demokracie pred aktérmi, ktorí ju ohrozujú. Fakt, že Generálny prokurátor nedokázal pripraviť kvalitné podanie (resp. ho doplniť v priebehu takmer dvoch rokov od doručenia) pri veľkom množstve usvedčujúcich dôkazov nachádzajúcich sa vo verejne prístupných informačných zdrojoch a že Najvyšší súd nenašiel v podaní Generálneho prokurátora rozsahom 21 strán vôbec nijaký dôkaz pre rozpustenie extrémistického subjektu, svedčil minimálne o laxnom postoji orgánov, ktoré majú vo svojej právomoci ochranu demokratického charakteru štátu.

Pochybnosti ohľadne verdiktu Najvyššieho súdu vyvolali publikované časti komunikácie mafiána- podnikateľa Mariána Kočnera, odsúdeného na dlhoročné väzenie za finančné machinácie a obvineného z objednávky vraždy investigatívneho novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenky Martiny Kušnírovej, v ktorej sa Kočner v roku 2018 oznámil svojej dôverníčke, že „zariadil“ na Najvyššom súde, že LSNS nebude rozpustená. Uviedol pritom meno sudkyne, ktorá o tom mala rozhodovať, a naozaj neskôr, v roku 2019, práve táto sudkyňa rozhodovala ako členka senátu, ktorý odmietol rozpustiť pravicovo-extrémistickú stranu.

Stranícka politika a volebná súťaž

Politická súťaž medzi národnými populistami a programovými stranami bola (aj je) skoncentrovaná výlučne na snahu získať moc. Na fakt, že súčasťou

straníckej politiky v krajine je aj extrémistická strana, ktorá predstavuje hrozbu pre demokraciu, sa v takejto súťaži veľmi neprihliada. Bolo to tak aj v období 2012–2016, keď ĽSNS bola mimoparlamentnou silou so slabou volebnou podporou v priebehu takmer celého volebného obdobia, avšak vo voľbách 2016 napokon uspela a vstúpila do parlamentu. Hoci politická relevancia ĽSNS sa zásadným spôsobom zvýšila, k veľkej zmene v prístupoch hlavných aktérov straníckej súťaži nedošlo. Význam, ktorý títo aktéri prikladajú vlastnému uvažovaniu o zachovaní moci je neporovnateľne väčší, než význam uvažovania o zachovaní demokracie ako systému. Najviac sa to prejavuje v prostredí národno-populistických síl.

V rokoch 2016–2020 vzťahy medzi vládnu koalíciu pod vedením Smeru-SD a stredo-pravou opozíciou boli poznačené ostrou konfrontáciou. ĽSNS stála mimo tohto konfliktu. Smer-SD útočil predovšetkým na demokratickú časť opozície, keďže vnímal ju ako hlavného politického konkurenta, ako silu, ktorá by ho mohla odstaviť od moci a následne sa sústrediť na kriminalizáciu a penalizáciu jeho popredných predstaviteľov. Smer-SD obviňoval stredo-pravú opozíciu, že v prípade víťazstva vo voľbách zruší sociálne opatrenia vlády a ožobračí pracujúcich. Vznikol diskurz o tom, že Smer-SD sa nechce vzdať moci v prospech opozície v obave pred jej asociálnosťou a že opozícia chce vystriedať Smer-SD kvôli jeho skorumpovanosti. Toto bol jeden z ťažiskových diskurzov volebnej súťaže v roku 2020.

Politický diskurz o tom, že ĽSNS predstavuje hrozbu pre demokraciu, bol z pohľadu volebnej súťaže sekundárny (zo strany Smeru-SD absolútne neviditeľný). Tento diskurz rozvíjali predovšetkým nestranícki aktéri – mainstreamové médiá, MVO, verejní intelektuáli. Na úrovni politických strán išlo o aktivity vybraných jednotlivcov z opozičných parlamentných strán SaS a Spolu, mimoparlamentných PS (strany ako celku) a KDĽ (jednotlivcov), tento diskurz do istej miery rozvíjali aj vybraní jednotlivci z vládneho Mostu-Híd.

Pri spätnej analýze procesu vzostupu pravicového extrémizmu na Slovensku je zrejme, že významnú úlohu v ňom zohralo zvolenie lídra ĽSNS Mariána Kotlebu za predsedu jedného zo samosprávnych krajov – Banskobystrického –v roku 2013 (Klukkanavská – Smolík, 2016, s. 338). Stalo sa tak tri roky pred zvolením samotnej strany do parlamentu. Nebola zrejme náhoda, že úspešné účinkovanie ĽSNS na krajskej úrovni obsahovalo v sebe prvky, ktoré sa neskôr prejavili na úrovni celoštátnej. Išlo o súvislosť medzi vládnutím zástupcov národno-populistických síl s ich výkonom moci v predchádzajúcom volebnom období a zvolením zástupcu ĽSNS, ako aj o charakter straníckej politiky, najmä konfiguráciu volebnej súťaže (aj pri zohľadnení osobitného volebného modelu uplatňovaného v regionálnych voľbách).

Predseda ĽSNS Kotleba bol zvolený za župana po 4-ročnom účinkovaní zástupcu Smeru-SD Vladimíra Maňku, popredného predstaviteľa (podpredsedu) Smeru-SD, poslanca Európskeho parlamentu. Čiže aj v tomto prípade platilo, že pravicoví extrémisti sa stali relevantnou silou na príslušnej územnej úrovni po predchádzajúcom období vládnutia národných populistov.

Svoju úlohu pri tom zohrala aj konfigurácia straníckej súťaže. Keďže súťaž aj pri voľbách župana v Banskej Bystrici sa odohrávala medzi národnými po-

pulistami a stredo-právými demokratmi, pravdepodobnosť, že napokon zvíťazí pravicový extrémista sa považovala za mimoriadne nízku. Takéto úvahy sa však ukázali ako vzdialené realite. Konfrontačný charakter vzťahov medzi národnými populistami a stredo-právými demokratmi znemožnil dosiahnutie dohody medzi týmito dvoma politickými tábormi o spoločnej podpore kandidáta Smeru-SD voči pravicovo-extrémistickému kandidátovi v druhom kole. Kotleba napokon vyhral s výrazným náskokom, získal 55.53% hlasov v druhom kole, zatiaľ čo v prvom kole ho podporilo iba 21.30% voličov.

Keď v roku 2016 vznikla vládna koalícia v dovtedy nezvyčajnom zložení národno-populistických (Smer-SD a SNS) a programových strán (Most-Híd a Siet')*, pri zdôvodnení zmyslu jej vytvorenia použili lídri spomínaných strán ako jeden z argumentov v prospech koalície spolupráce potrebu boja proti pravicovému extrémizmu a fašizmu (*ergo* LSNS, ktorá bola po prvý krát zvolená do parlamentu, čo spôsobilo šok pre verejnosť a mnohých politikov). Toto predsavzatie sa však nenaplnilo, aktivity v tomto smere neboli efektívne, jednotlivé strany sa do nich zapájali nerovnakým dielom.

Poprední predstavitelia Smeru-SD sa problematike boja s extrémizmom vo svojich verejných prejavoch vyhýbali (výnimkou boli spomienkové akcie venované Slovenskému národnému povstaniu, v ktorých však v popredí sa objavoval najmä historický kontext). Protifašistickú rétoriku z času na čas používal predseda SNS a parlamentu Andrej Danko, ktorý kritizoval lídra LSNS, išlo však skôr o jeho individuálnu aktivitu než znútornený postoj celej strany. Dankove výroky veľkú podporu v prostredí SNS nenachádzali. Primárnym zámerom Danko pritom bolo elektorátne oslabiť pravicovo-extrémistickú stranu v prospech SNS, odobrať pre SNS časť voličských hlasov LSNS. To sa napokon SNS nepodarilo. Jedinou vládnu stranou, ktorá podnikala praktické kroky zamerané na obmedzenie extrémizmu, bol Most-Híd, ktorý mal vo svojom exekutívnom portfóliu ministerstvo spravodlivosti**, individuálne aktivity zástupcov tejto strany však nemohli nahradiť prípadnú systematickú a celoplošnú prácu celej vládnej koalície.

Na začiatku volebného obdobia zavedený režim izolácie až ostrakizácie LSNS napokon nevydržal celé volebné obdobie. Za legislatívne návrhy, predkladané poslancami LSNS, hlasovali poslanci opozičného hnutia Sme rodina. Ku koncu volebného obdobia, keď Smer-SD potreboval presadiť zákony, o ktorých bol presvedčený, že mu môžu vo volebnej kampani zvýšiť podporu, sa pokúšali predstavitelia tejto strany o podporu medzi poslancami LSNS a v prípade úspechu vyjadrovali týmto poslancom vďaka.

* Od roku 1990 do roku 2016 na Slovensku pôsobili vládne koalície, ktoré sa skladali buď výlučne z národno-populistických strán alebo výlučne s programových strán, nedochádzalo k vytvoreniu koalícií za účasti strán obidvoch typov naraz.

** Ministerstvo spravodlivosti predložilo niekoľko legislatívnych návrhov obmedzujúcich aktivity extrémistov (napríklad novelu zákona, ktorá mala znemožniť ich pokusy nahradzovať policajné orgány pri ochrane obyvateľstva – tzv. hliadky vo vlakoch, ktoré skupiny členov LSNS začali praktizovať na východnom Slovensku s cieľom zastrášať Rómov; členovia LSNS však napriek schváleniu novely pokračovali v demonštrácii svojej prítomnosti vo vlakoch).

Verejný diskurz

Protiberálna a protidemokratická bolavo svojej podstate xenofobizácia stránickej politiky a verejného diskurzu. Po roku 2015 išlo o jav priamo spojený so snahami znížiť dôveryhodnosť EÚ ako spoločenstva liberálnych demokracií a spochybniť liberálnu demokraciu ako systém. Prejavovalo sa to o.i. v dvoch tematických líniách – v problematikemigrácie a v tzv. kultúrno-etickej agende (rodové otázky, LGBTI, reprodukčné správanie, rodinný model, problematika tzv. Istanbulskeho dohovoru). V obidvoch týchto líniách bola LSNS veľmi aktívna, vo voľbách 2016 a 2020 ich využila na mobilizáciu a konsolidáciu svojej elektorátnej základne.

V období pred parlamentnými voľbami 2016 (druhý polrok 2015 – začiatok roka 2016) sa na Slovensku sformovala neznášateľná atmosféra v súvislosti s utečeneckou krízou v Európe. Predstavitelia LSNS boli asertívni v živení proti-utečeneckej hystérie, neboli však v tomto úsilí najsilnejším aktérom. Tým bol vládny Smer-SD, ktorý využíval personálne, administratívne a materiálne zdroje, ktoré mal k dispozícii ako vtedajšia jediná vládna strana. Spôsob, akým Smer-SD pristupoval k utečeneckej problematike, jeho neliberálna proti-európska rétorika legitimizovali z pohľadu voličov aj tie najradikálnejšie postoje a návrhy, ktoré boli súčasťou celkového protimigrantského diskurzu. Bola to nepochybne výhoda pre pravícových extrémistov: určitá časť voličov vnímala LSNS ako úprimnejšieho, otvorenejšieho a hlavne autentickjšieho bojovníka proti hrozbe migrácie.

Počas utečeneckej krízy LSNS intenzívne pracovala s proti-európskym naratívom o liberálnej a multikultúrnej EÚ, ktorá sa svojou migračnou politikou usiluje o zmenu až odstránenie základných sociálnych, kultúrnych a civilizačných charakteristík Európy, ktoré podľa nej tvoria predovšetkým tradičné konzervatívne a kresťanské hodnoty. Smer-SD nahrával LSNS široko medializovanými výroky svojho predsedu Fica o kultúrnej nezlučiteľnosti islamu a utečencov z moslimských krajín s európskym spôsobom života.

V rokoch 2019–2020 LSNS bola aktívnym odporcom ratifikácie tzv. Istanbulskeho dohovoru (Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácomu násilliu a o boji proti nemu). Predstavitelia strany šíрили dezinformácie o obsahu dohovoru a dôsledkoch jeho implementácie, prezentovali tento dokument ako potvrdenie zámerov nepriateľských „liberálnych síl“ Európy deštruovať organický slovenský spôsob života, podkopávať tradičnú slovenskú rodinu. Zhodnú rétoriku používali aj národní populisti (predovšetkým SNS, ale aj jednotliví predstavitelia Smeru-SD), ako aj konzervatívna časť stredo-právneho spektra. Práve národní populisti iniciovali tesne pred parlamentnými voľbami rokovanie parlamentu o odmietnutí Istanbulskeho dohovoru, čím vytvorili pre LSNS vhodný priestor na šírenie jej nenávisťných obsahov zameraných proti „liberálnej“ EÚ.

Symptomatičný pol prístup dvoch vládnych strán – Smeru-SD a SNS – a extrémistickej LSNS ku kauze vraždy Jána Kuciaka a Martynty Kušnírovej, ktorá mala obrovský význam pre politický vývoj krajiny z viacerých pohľadov.

Pri uvažovaní o tom, že neliberálna regresia demokracie vytvára priaznivejšie podmienky pre nárast extrémizmu, táto kauza, jej priebeh a implikácie mohli slúžiť príkladom, ako znefunkčnenie demokratických mechanizmov,

spôsobené korupčným správaním a autoritárskymi metódami vládnucích politických síl, bolo skorigované prostredníctvom pokojného tlaku verejnosti v plnom súlade s ústavným rámcom liberálno-demokratického režimu, čím sa zabránilo destabilizácii, ktorú by mohli využiť extrémisti.

Bol tu však ešte ďalší, nie menej dôležitý diskurzívny aspekt, ktorý priamo súvisel so vzťahom medzi neliberálnou regresiou demokracie a rastom extrémizmu – aspekt interpretácie tejto udalosti. Tu sa národní populisty (Smer-SD a SNS) a extrémisti (LSNS) prakticky zhodli – interpretovali kauzu vraždy ako konšpiráciu, ako zásah nepriateľských vonkajších síl (Západ, USA, George Soros) a ich domácich agentov s cieľom narušiť organický (politický, národný) vývoj krajiny, presadiť svoje záujmy, ktoré sú krajine cudzie. Oba spomínané názorové a politické tábory vystúpili komplementárne, pričom táto zhodná interpretácia bola ďalšou príležitosťou pre extrémistov potvrdiť ich legitimitu.

5. Záver

Posilnenie pravicového extrémizmu ako ideologického a politického prúdu patri k najvýznamnejším trendom v spoločensko-politickom vývoji Slovenska v posledných rokoch. Pozoruhodným je fakt, že sa to deje v závere tretieho desaťročia po páde komunistického režimu a po vcelku úspešnom príbehu demokratickej transformácie krajiny aj jej integrácie do EÚ. Etablovanie fašistickej strany ako relevantnej politickej sily predstavuje nielen potenciálnu, ale aj reálnu hrozbu pre demokratické výdobytky, pre existujúci systém ochrany ľudských práv, pre dlhodobú udržateľnosť liberálnej demokracie.

Proces zhoršenia kvality demokracie v krajine sa však nezačal s príchodom LSNS do parlamentu. Pravicoví extrémisti využili deficit vytvorený v dôsledku neliberálnej regresie a autoritárskych praktík, príznačných pre obdobia vládnutia národno-populistických síl. Je na demokratických programových stranách, ktoré sa dostali do vlády po parlamentných voľbách vo februári 2020, aby odstránili tieto deficity, v plnej miere obnovili funkčnosť demokratických mechanizmov a tým vytvorili pevnejšie záruky proti ďalšiemu možnému posilneniu pravicových extrémistov.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Budajová, Michaela: *Programatika a ideológia Ľudovej strany Naše Slovensko a Slovenskej pospolitosti – národnej strany* in: *Politologická revue*, No. 1, 2018.
2. Goliaš, Peter – Hajko, Jozef – Piško, Michal: *Demokraciu na Slovensku ohrozuje populizmus a korupcia. Správa o stave a vývoji demokracie na Slovensku: neriešenie problémov a zneužívanie moci otvárajú brány extrémizmu*. INEKO: Bratislava 2017.
3. Gyárfášová, Oľga: *Slovakia: Radicalization of radical right. Nativist movement and parties in the political process*. In: Caiani, Manuela – Císař, Ondřej (eds): *Radical Right Movement Parties in Europe*. Routledge: Abingdon – New York 2019.
4. Kluknavská, Alena – Smolík, Josef: *We hate them all? Issue adaptation of extreme right parties in Slovakia 1993 – 2016* in: *Communist and Post-Communist Studies*, 49 (4), 2016.
5. Mesežnikov, Grigorij: *Protikorupčná agenda v činnosti vybraných slovenských politikov (1998 – 2008)*. Bratislava 2010. Dostupné na: http://www.ivo.sk/buxus/docs//rozne/Mesez_TIS_korupcia_final.pdf

6. Mesežnikov, Grigorij – Gyárfášová, Ol'ga: *Slovakia's Conflicting Camps* in: *Journal of Democracy*, July 2018, Vol. 29, No. 3, 2018.
7. Mikušovič, Dušan: *Mimoparlamentná krajná pravica*. Masarykova univerzita v Brně: Brno 2006.
8. Mikušovič, Dušan: *Slovenská pospolitost' včera a dnes* in: *Rexter*, No. 1, 2007.
9. *Názory občanov na korupciu a ich osobná skúsenosť: Politici a úradníci sú stále skorumpovaní. Osobná skúsenosť s korupciou je však zriedkavejšia ako pred ôsmimi rokmi*. Tlačová konferencia v rámci projektu APVV-14-0527, 3.2.2017, SAV. Dostupné na: http://sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2543_attach_Bahna_Zagrapan_korupcia.pdf
10. Szomolányi, Soňa – Gyárfášová, Ol'ga – Orth, Martín: *Národná elita: od polarizácie ku konsenzu* in: Szomolányi, Soňa (ed.): *Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989 – 2004*. Univerzita Komenského: Bratislava 2005.
11. *Tolerancia radikálnych názorov narástla a súvisí s vnímaním skorumpovanosti politikov*. Tlačová konferencia v rámci projektu APVV-14-0527, 3.2.2017, SAV. Dostupné na: http://sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2543_attach_Bahna_Zagrapan_radikali.pdf

Zoznám skratiek názvov politických strán

ANO – Aliancia nového občana
 HZDS – Hnutie za demokratické Slovensko
 HzOS – Hnutie za oslobodenie Slovenska
 KDH – Kresťanskodemokratické hnutie
 LSNS – Ľudová strana Naša Slovakia
 NaS - ns – Národ a spravodlivosť - naša strana
 O-VNPK – Odvaha - Veľká národná proruská koalícia
 PD – Priama demokracia
 PSN – Práca slovenského národa
 PSNS – Práva Slovenská národná strana
 SaS – Sloboda a solidarita
 SDK – Slovenská demokratická koalícia
 SDKÚ – Slovenska demokratická a kresťanská únia
 SDKÚ-DS – Slovenska demokratická a kresťanská únia - Demokratická strana
 SDE – Strana demokratickej ľavice
 SHO – Slovenské hnutie obrody
 SL – Slovenská liga
 SLS – Slovenská ľudová strana
 Smer-SD – Smer – sociálna demokracia
 SMK – Strana maďarskej koalície
 SNJ – Slovenská národná jednota
 SNS – Slovenská národná strana
 SOP – Strana občianskeho porozumenia
 SP – Slovenská pospolitost'
 SP-NS – Slovenská pospolitost' - Národná strana
 SS-SNZ – Strana slobody – Strana národného zjednotenia
 ZRS – Združenie robotníkov Slovenska